

ІНСТИТУЦІЙНІ РИЗИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЕКОНОМІК В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Проаналізовано проблеми соціально-економічного розвитку трансформаційних економік в епоху глобалізації. Розкрито суперечливий вплив глобалізації на економічний розвиток та економічну безпеку трансформаційних економік. Обґрунтовано пропозиції щодо мінімізації інституційних ризиків та створення ефективних механізмів інтеграції перехідних економік у глобальне середовище.

Social and economic development of the transition economies in the globalization period is analyzed. A contradictory influence of globalization on economic advancement and safety of the transition economics is shown. Some propositions are made to reduce the institutional risks and create effective mechanisms of integrating the transition economics into global economic environment.

Численні теоретичні дослідження та гострі дискусії, які активізувались наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., засвідчують зростаючий інтерес науковців до проблем глобалізації як визначальної домінанти сучасного етапу розвитку людства, пов'язаної з фундаментальними перетвореннями всіх сфер суспільного життя. Детермінуючи розвиток світової цивілізації у найближчій перспективі, глобалізація формує нову еру взаємодії націй, економічних систем та окремих індивідів.

Водночас практика трансформаційних перетворень багатьох країн демонструє невідповідність внутрішніх і глобальних тенденцій соціально-економічного розвитку, неготовність перехідних економік до гармонійної інтеграції у загальнопланетарний господарський простір, загострення суперечностей між глобальною природою новітніх економічних процесів та їх інституційним забезпеченням у рамках національних господарських утворень. За цих умов актуалізується проблема самовизначення національних економік у глобальному середовищі, виявлення загальноцивілізаційних основ трансформаційних змін, пошуку ефективних механізмів входження в глобальну економіку з метою захисту національних інтересів, максимального використання безпрецедентних можливостей та уникнення інституційних ризиків нового етапу розвитку людства.

Актуальні проблеми глобалізації економіки та її суперечливого впливу на трансформаційний потенціал перехідних економічних систем знайшли відображення у працях відомих зарубіжних та вітчизняних дослідників: М.Кастельса, Г.Клодко, Р.Лазароса, Дж.Стиглиця, О.Лайона, М.Шумана, Т.Мартіна, В.П.Колесова, Е.Г.Кочетова, О.Т.Богомолова, Ю.В.Яковця, А.С.Філіпенка, О.Г.Білоруса, Б.В.Губського, І.С.Соколенка, З.С.Варналія та ін.

У доповіді про світовий розвиток 2003 р. "Стихий розвиток у світі, що змінюється. Перетворення інститутів, зростання і якість життя" акцентується увага на необхідності вдосконалення інститутів локального та глобального рівня з метою забезпечення екологічного та соціально безпечного розвитку світової економіки [4, с. 7]. З огляду на це доцільним видається дослідження інституційних ризиків розвитку трансформаційних економік в умовах глобалізації з метою розробки ефективних механізмів інтеграції постсоціалістичних країн до світогосподарського середовища.

Більшість дослідників погоджується з тим, що глобалізація економіки є всеохоплюючим, нерівномірним, багаторівневим і багатовимірним, складним і суперечливим процесом, який відіграє системоутворюючу роль у формуванні загальнопланетарного господарського організму. Його сутнісними характеристиками є зростаюча економічна взаємозалежність країн світу; взаємопроникнення та злиття національних економік унаслідок загострення конкуренції та прискорення науково-технічного прогресу; нарощування обсягів та урізноманітнення транскордонних переміщень товарів, послуг, капіталів, населення; швидка та широка дифузія технологій; територіальна та інституціональна інтеграція ринків; перехід до економічної системи, здатної працювати в режимі реального часу в масштабі всієї планети тощо

[1; 5; 6; 13; 16]. Однак на сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення, яке б охопило всю багатоаспектність цього феномену. Формування контурів новітньої наукової дисципліни – глобалістики засвідчує перші спроби філософських узагальнень та координації різних спонтанних досліджень [7; 8; 11; 12]. Водночас, на думку багатьох науковців, сучасна глобалістика є мультипарадигмальною і не матиме в найближчій перспективі єдиних підходів до постановки та вирішення назрілих проблем [2, с. 3].

Глобалізація породжує нову реальність економічного життя, відображенням якої є переплетення національних господарств на ринковій основі, взаємодія нових економічних суб'єктів, які конкурують на глобальних ринках, поява нових механізмів і форм співробітництва, які отримують відповідне інституціональне оформлення. Одним із викликів глобалізації стає неспроможність держав регулювати економіку на національному рівні у відриві від світових господарських процесів і стану міжнародної кон'юнктури, оскільки суперництво країн за притік іноземних інвестицій унеможливорює використання таких традиційних макроекономічних інструментів, як експортні субсидії, курс національної валюти, митні тарифи, ставка рефінансування центральних банків тощо. Необхідно також враховувати, що нарощування внутрішньофірмових трансакцій ускладнює реалізацію економічної і податкової політики, а зростаюча мобільність капіталу зменшує ефективність трудового законодавства, підживляючи можливості здійснення соціальних програм та досягнення цілей соціального добробуту. Сучасні глобалізаційні процеси суперечливо впливають на трансформаційний потенціал перехідних економічних систем. Випереджаюча зовнішньоекономічна лібералізація створює переважно зовнішній, а не внутрішній тиск на національних товаровиробників, ускладнюючи можливості їх пристосування до конкурентного середовища. Прискорена лібералізація валютно-фінансової сфери формує передумови для перекачування капіталу з проблемного реального сектору в більш гнучкий сектор валютних операцій, операцій з цінними паперами тощо. Зростаюче домінування транснаціональних корпорацій і вплив продуктивних ресурсів позбавляє національні економіки важливих джерел саморозвитку, викликаючи структурне спрощення їхніх народногосподарських комплексів.

За цих умов все більшої критики зазнає неоліберальна модель глобалізації, що ґрунтується на ортодоксальному ринковому фундаменталізмі і спрямована на реалізацію короткострокових і середньострокових інтересів розвинених країн, загальний вигравш яких від високого рівня відкритості національних економік поки що перевищує їх втрати. Розширення експансії транснаціонального капіталу та нарощування монополістичних позицій розвинених країн на світових ринках, формування однополюсного світу та посилення диктату з боку впливових міжнародних фінансових інституцій передбачає форсовану лібералізацію та гомогенізацію на жорсткій монетаристській основі механізмів господарського регулювання національних економік, послаблен-

ня економічних функцій держави, поглинання глобальними ринками ще не сформованих національних ринків під девізом всезагальної "дерегуляції".

Таким чином, незавершеність системної трансформації і відсутність необхідних інститутів локального та глобального рівнів породжують деструктивні наслідки та загрози економічній безпеці постсоціалістичних країн, спричиняючи обмеження національного суверенітету, послаблення соціальної захищеності населення, деградацію природного середовища, поглиблення нерівномірності розвитку й посилення диспропорцій світової економіки в епоху глобалізації. Свідченням ігнорування соціально-економічної, політичної, культурної, історичної специфіки розвитку національних економік стало нав'язування трансформаційним економікам рекомендацій "Вашингтонського консенсусу", моделі уніфікованого наздоганяючого розвитку, умов так званого золотого корсету тощо. Відомі зарубіжні теоретики та практики звертають увагу на диспропорції у розвитку глобалізаційних процесів, які призводять до того, що спільні блага все більше і більше розподіляються нерівномірно – так, що одні накопичують їх більше, ніж усі інші [9; 10; 15].

Усвідомлення складної будови сучасного суспільства та довгострокових стратегічних інтересів людства викликали до життя синергійну, системну модель глобалізації, покликану оптимізувати співвідношення ринкових і регулюючих засад розвитку світогосподарських відносин, "формування рівних можливостей для повнокровного розвитку всіх людей і народів Землі на основі використання ресурсів планети" [3, с. 62]. Прихильники цієї моделі розглядають глобалізацію як об'єктивну основу формування гуманістично-ноосферного постіндустриального суспільства, обґрунтовуючи необхідність її перетворення із стихійного на інституційно оформлений, свідомо регульований процес, здатний забезпечити безпеку мегасоціуму. При цьому важлива роль відводиться відновленню рівноваги між ринковими та позаринковими регуляторами у світовому масштабі; виправленню диспропорцій у структурі глобального ринку; зменшенню загроз інтенсифікації глобальних фінансових потоків; демократизації діяльності міжнародних організацій на основі проголошення взаємодії та діалогу універсальними формами людських відносин; посиленню гуманізації, екологічної спрямованості економіч-

ного розвитку; формуванню глобальної ідеології, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях, співробітництві та партнерстві цивілізацій.

У преамбулі "Декларації глобальної цивілізації" Першої Всесвітньої конференції з проблем глобальної цивілізації (Сідней, 2001) зазначається, що глобальні трансформації радикально впливають на розвиток цивілізації і потребують не тільки теоретичного осмислення світових еволюційних процесів, але й практичної підготовки людства до сприйняття ідеології гармонійного інтелектуального суспільства, яка виключає нецивілізовані методи вирішення конфліктів, проголошує відмову від політики глобальної конфронтації і має на меті побудову всеохоплюючої і сучасної за своєю природою глобальної спільноти на основі базових цінностей різних цивілізацій. У цьому аспекті важливим є усвідомлення того, що "У новому столітті виклики глобалізації полягають не в тому, щоб зупинити розширення глобальних ринків. Виклики полягають у тому, щоб знайти правила та інститути для ефективного управління на місцевому, національному, регіональному і глобальному рівнях з тим, щоб зберегти переваги глобальних ринків і водночас створити необхідний простір, в якому людські, суспільні і природні ресурси працювали б не лише на прибуток, але і на людей" [14, с. 4].

1. Белорус О.Г. Экономическая система глобализма. – К., 2003.
2. Глобалізація і безпека розвитку / Кер. авт. кол. О.Г.Білорус. – К., 2001.
3. Глобалізація мирового хозяйства и национальные интересы России / Под ред. В.П.Колесова. – М., 2002.
4. Доклад о мировом развитии. Устойчивое развитие в меняющемся мире. Преобразование институтов, рост и качество жизни / Пер. с англ. – М., 2003.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М., 2000.
6. Колодко Г.В. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн / Пер. з польск. – К., 2002.
7. Кочетов Э. Глобалистика как геоекономика, как реальность, как мироздание. – М., 2001.
8. Оленьев В.В., Федотов А.П. Глобалистика на пороге XXI века // Вопр. философии. – 2003. – № 4. – С. 18-30.
9. Сорос Дж. Про глобалізацію: Пер. з англ. – К., 2002.
10. Стиглиц Дж. Глобалізація: тревожные тенденции. – М., 2003.
11. Федотов А.П. Глобалистика: Начала науки о современном мире. Курс лекций. – М., 2002.
12. Шепелев М.А. Глобалистика: Учеб. пособие. – Днепропетровск, 2001.
13. Яковец Ю.В. Глобалізація і взаємодія цивілізацій. – М., 2001.
14. Globalization with a human face. Human Development Report. – 1999.
15. Mandelbaym M. The Inadequacy of American Power // Foreign Affairs. – 2002, September–October.
16. Sibert H. and Klodt H. Towards Global Competitions: Catalyst and constraints. – Kiel, 1998, December.

Надійшла до редколегії 29.03.04

Е.М.Дубнюк, асп.

РЕГУЛЯТИВНА РОЛЬ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Присвячено вивченню регулятивного потенціалу митної політики стосовно феномену глобалізації. Враховано рівень міжнародної кооперації у світовій економіці. Досліджено функції національної держави, які трансформуються, у регулюванні зовнішніх економічних впливів. Описано шляхи реалізації митної політики відповідно до етапу інтеграції.

The article deals with the regulative potential of the customs policy as to the globalization phenomenon. Functions of a transforming national state in regulating external economic factors are studied. Ways of implementing the customs policy in relation to the stage of integration are described.

Тенденція до інтеграції народних господарств – визначальна риса сучасного економічного розвитку. У той самий час спостерігаються швидкі темпи росту зовнішньоторгового товарообігу, іноземних інвестицій і збільшення зовнішньоекономічних операцій у валовому внутрішньому продукті різних країн. Такі показники характеризують рух країн до глобалізації.

Явище глобалізації охоплює практично всі сфери суспільної діяльності. Виходячи за суто економічні межі, глобалізація включає політику, ідеологію, культуру, спосіб життя, а також середовище життєдіяльності людини [5, с. 56]. У сфері економіки розвиток глобалізаційних процесів тісно пов'язаний з посиленням на світовому ринку конкурентної боротьби за сфери впливу за використання і перерозподіл ресурсів та інформаційного простору.

Функціонування всієї сукупності міжнародних економічних відносин безпосередньо пов'язане з формуванням і розвитком митної системи. Митні відносини – це частина як внутрішньоекономічних, так і зовнішньоекономічних відносин. Історично формуючись на кордоні дії зовнішніх і внутрішніх факторів, митні відносини відіграють роль певного регулятора, свого роду бар'єру, який перешкоджає імпорту, а в окремих випадках транзиту або експорту товарів. Митні відносини розглядають через митну політику держави. Митна політика втілює заходи, спрямовані на відображення в законах, методах регулювання міжнародних економічних відносин системи цінностей і пріоритетів у відносинах з іншими країнами.

Існує взаємозалежність зовнішньої торгівлі й митних відносин. З одного боку, політика, яка провадиться державою стосовно зовнішньоекономічних відносин,

© Е.М.Дубнюк, 2005